

Josef Václav Sládek: Básně (1875)

Robert Kolár

Lektorovaly:

PhDr. Věra Brožová, Ph.D.,
Katedra české literatury PedF UK, Literární archiv PNP, Praha

Mgr. Jana Jeřábková,
Karlínské gymnázium, Praha

Vydávání *České knihnice* podporuje Akademie věd ČR
jako součást programu Strategie AV21.

Semináře České knihnice přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v *ČK*. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře, Česká literatura 1945–1970, Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.

Verze publikace: **VI/2017**

Volně ke stažení na:
www.kniznice.cz

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz,
v Praze roku 2017
jako 3. svazek edice *Seminář České knihnice*.
Redigovala Petra Hesová.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2017
Edici *Seminář České knihnice* řídí Robert Kolár.

Josef Václav Sládek: Básně (1875)

Dílu Josefa Václava Sládka byla v *České knižnici* věnována opakovaná pozornost: v roce 1998 vyšly fejetony a beletristické črty vážící se k Sládkově cestě do Spojených států amerických (*Má Amerika*), v letech 2004—2005 vyšly ve třech svazcích téměř všechny Sládkovy básnické sbírky (pod tituly *Básně I*, *Básně II*, *Básně III*). Následující *Seminář* se týká svazku *Básní I*; z nich vybírá *Básně*, Sládkovu knižní prvotinu z roku 1875.

Kontext

Josef Václav Sládek (1845—1912) generačně patří mezi autory, kteří tradičně bývají označováni jako ruchovci a lumírovci (zmiňme např. Julia Zeyera *1841, Svatopluka Čecha *1846, Elišku Krásnohorskou *1847 nebo Jaroslava Vrchlického *1853). Ačkoli se ve školních výkladech někdy zdůrazňuje protikladnost obou táborů, ve skutečnosti k sobě měly poměrně blízko, doplňovaly se a v novějších literárněhistorických výkladech se obě skupiny zastřešují pojmy novoromantikové (Lehár et al. 1998) nebo parnasisté (Haman 2007). Podle příručky *Česká literatura od počátků k dnešku* je právě Sládek příkladem zosobněného soužití obou tendencí:

...jako redaktor Lumíru poskytoval platformu „lumírovcům“. Blízký jim byl jako překladatel americké literatury (Bret Harta, Longfellowa) a Shakespeara. Avšak svou původní poezií byl snad „nejnárodnějším“ básníkem ve svém pokolení.

(Lehár et al. 1998: 293)

Sládek do literatury vstoupil ve zjitřené atmosféře po tzv. rakousko-uherském vyrovnání (1867), na které česká společnost reagovala vlnou protestů (např. protestními shromážděními, kterým se říkalo tábory lidu), a v roce 1868 vydal k „upomínce na založení Národního divadla“ almanach *Ruch*, který byl vnímán jako významný literárně-politický čin nejmladší generace.

Sládkovy *Básně* jsou výborem z tvorby do roku 1875, řada jich byla inspirována básníkovou cestou do Spojených států amerických a dobrodružným putováním po nich (1868–1870); jejich náměty se shodují s některými souběžně psanými texty prozaickými (naposledy přetištěnými v již zmíněném svazku *Má Amerika*). Vedle toho nacházíme i básně nesené v rétorickém vlasteneckém duchu (báseň *Tobě*, která původně stála v čele almanachu *Ruch*) nebo řadu básní věnovaných památce básníkovy manželky, která zemřela roku 1874 při porodu.

Svou poetikou má Sládek blízko k májovcům (Nerudovi, Hálkovi). Sdílel s nimi např. oblibu lyrické písně, užívání kombinace čtyřstopého a třístopého jambu nebo střídavého rýmového schématu. V knižní prvotině je ale spíše patrný vliv romantismu (srov. výše označení *ruchovců* a *lumírovců* jako novoromantiků), a to romantismu nezprostředkovaného májovci. V dopisech příteli Ladislavu Čelakovskému (synu Františka Ladislava Čelakovského) mladý Sládek referuje o své četbě Byrona, Lermontova nebo Lenaua. Inspirativním mu byl kromě jejich tvorby také jejich život (a postoj ke světu); o posledně jmenovaném Sládek píše:

Četl jsi Lenaua životopis v tom velkém vydání jeho básní, co má Kounic? Dočetl by jsi se tam, v listu-li již neb conversaci Lenauově, nevím určitě, že mluví tam básník ten o jakémsi démonu nespokojenosti a rozervanosti, který mimovolně, beze vší příčiny se jej zmocňuje a mozem i srdcem jeho víří? [...] Kdybych mohl býti člověkem lehkovážnějším, jemuž celý svět je hračkou, byl bych šťastnějším.

(Sládek 1914: 269)

Dopis je z roku 1867. Za rok je jeho autor tímto „démonem“ vylákán do Ameriky — stejně jako Lenau, který tam jel marně hledat štěstí o pár desítek let dříve.

Literární druh a žánr

Básně jsou lyrickou sbírkou, mluvčí je sám charakterizuje jako písně. Z tohoto vymezení v prvním vydání jasně vybočují dvě skladby: *Nezdara* a *Bratři*, které můžeme přiřadit k drobné epice.

V recenzi *Básní* Jan Neruda Sládku výstižně charakterizoval jako elegika a jeho lyriku označil za vysoce subjektivní (Neruda 1875/1961). Elegičnost nemusí být nutně spojena se subjektivitou: vedle básní vyloženě subjektivních a spojených se vzpomínkou na zemřelou manželku (cyklus *V upomínku*) je v *Básních* i báseň *U obrazu dítěte*, elegie, která se od subjektivního pólu posouvá k pólu objektivnímu a je žalem nad ztraceným mládím a povzdechem nad těžkostí lidského života. Podobný ráz má báseň *Na hrobech indiánských*, která je obžalobou bezpráví páchaného na původních obyvatelích amerického kontinentu a můžeme ji označit jako elegii „objektivní“ (srov. Jankovič 2004: 356). Svým žánrem a tématem připomíná předzpěv Kollárovy *Slávy dcery*: tam i zde je to obžaloba zplundrování země a jejích původních obyvatel cizími dobyvateli (u Sládka indiáni a Evropané, u Kollára Slované a Germáni). Zplundrování je obžalobou otroctví jako takového:

*Zem svobodná, a přec tu bezpráví,
jak děsnějšího neviděly světy:
zmar každý krok a zločin krvavý,
a každý hles vítězné oslavy
skřek divoký, jež neznal barbar ani
na zříceninách Říma před sta lety.*

*Když na vaši si tyran stoupá šíjí
a do prachu vás šlape poroby,
tu ku poplachu všechny zvony bijí;
když divoch padlých tančí nad hroby,
těch, co mu v hrdlo sami tiskli nůž,*

*tu divokou je šelmou rudý muž
a děti strašíte tou komedií.*

(Sládek 1875/2004: 34)

Podobnost se *Slávy dcerou* je až zarážející, naléhavost básníková volání se na pozadí zmíněné analogie (indiáni ~ Slované, Evropané ~ Germáni) ještě umocňuje, srov. následující úryvky:

*Kde vigvam stál, se táhnou do šira
a líhnou vaše města jako houby,
a v lesích pádná houká sekýra
a množí denně vaše dílo zhouby,
a z lesů plot prérii rozřeže
a po jezerech letí parní šrouby
a roznášejí vaše loupeže.*

(Sládek 1875/2004: 35)

a

*Kde spanilá v zelených hájích pěla písň Slovanka,
již hlaholem zpěvná ousta umkla němým.
Kde z mramoru stály hromného paláce Perůna,
z troskotaných sloupů teď psota chlěvy dělá.
Kde k nebi své věžila staroslavná Arkona týmě,
zlomky mrví teď tam hostě cizího noha.*

(Kollár 1824/1971: 10)

Kompozice

Titul sbírky naznačuje, že se jedná o „prostý“ soubor básní za určité období (což neznamená, že se jedná o soubor všeho, co básník za tu dobu napsal). Vedle takovýchto básnických souborů Sládek vydal i žánrově (formálně)/tematicky vyhraněné sbírky, např. *Na prahu ráje* (sonety), *Starosvětské písničky a jiné písň* (ohlasová poezie), *Žvony a zvonky* (poezie pro děti), *Selské písň* a *České znělky* (venkovská a národní tematika; písň a sonety).

Básň jsou věnovány „památce své drahé, věrné ženy Emilie“, v závorce je uvedeno datum úmrtí a po něm následuje šest veršů: dohromady to vytváří jakýsi náhrobek s epitafem.

Ačkoli sbírka není členěna do oddílů, lze vymezit čtyři žánrově-tematické okruhy: „americké“ básň, vlastenecká lyrika, intimní reflexivní lyrika, milostná lyrika. Tyto oddíly lze dále členit, tj. jednotlivé za sebou řazené básň vnímat jako součást nějakého celku. Ukažme si to na příkladu úvodních básní sbírky: Na oceánu, Vystěhovalci, Jiskry na moři a Má matička. Všechny spojuje motiv plavby (hned za nimi následující skladba U Michiganu se sice stále ještě vztahuje k vodní ploše, chybí ale motiv plavby). První báseň se týká mluvčího, druhá kolektivu, ve třetí vystupuje mluvčího milá, ve čtvrté jeho matka (tj. dvě nejmilejší osoby, jež mluvčí zanechal doma). Báseň Vystěhovalci byla do sbírky vložena až v roce 1907 (*Spisy básnické*), od zbylé trojice se odlišuje porušením intimního rodinného kruhu. Toto porušení máme snad chápat jako pokus o sloučení básníkových intimních a společenských závazků, tak jak bylo běžné zejména v první polovině 19. století (viz např. již zmíněný Jan Kollár).

Sbírku zahajuje báseň Na oceánu, která využívá motivu plavby k (romantickému) dialogu lidské duše a přírodního živlu a která obsahuje motiv lákové sebevraždy. Předznamenává-li tato báseň opakující se motivy a naladění sbírky, pak je závěrečná báseň nazvaná Doslov (!) pointou, a to i přesto, že byla původně publikována samostatně a pod jiným názvem (Pěvec): po dlouhé a náročné cestě (připomínající spíše než tzv. kavalířské cesty šlechticů učednické vandry) mluvčí skromně konstatuje, že se cítí být „českou

olší“ a nikoli jižní palmou nebo severskou borovicí, respektive „českým skřivanem“ a nikoli orlem nebo slavíkem. Ve sbírce na sebe narážejí dvě stylizační polohy (a vzhledem ke kompozici sbírky to snad máme chápat jako přechod od jedné ke druhé, od básně Na oceánu k básni Doslov). Velmi trefně to postihl Vojtěch Jirát:

Soukromě je Sládek lidsky měkký a básnický se vřadí do linie pesimistické, subjektivistické lyriky privátně zpovědního charakteru a romantických kořenů; jakmile však mluví za lidstvo a k lidstvu — a tím víc k jeho jedné části, k národu — nasazuje, řekli bychom jinou masku, ale ježto je stejně upřímný a opravdový, řekněme toliko: jiný tón. Tón mužný, statečný, tragicky optimistický — tón, jaký pokládal za jedině prospěšný a důstojný sebevědomého člověka moderního.

(Jirát 1948: 267)

Témata a motivy

Vzhledem k ustrojení sbírky (soubor básní za určité období) zde najdeme celou řadu témat: boj s temnými silami ve vlastním nitru, stesk po domově a milých, kritika utlačovatelů, vlastenectví, pomíjivost života atd. Ačkoli je sbírka tematicky pestrá, jednotlivé texty působí provázaně (viz výše v oddílu Kompozice). Jednou z příčin mohou být opakující se motivy. Zvláště nápadný je motiv vábení, tak příznačný pro romantismus. Podívejme se na úvodní báseň sbírky — Na oceánu:

*Polšéré noci, mlhavé noci
na oceánu, na oceánu;
z večera k ránu, mlhavé noci,
hleděl bych do vás na oceánu.*

*Na oceánu ticho je všude,
jenom ta vlnka tajemně šumí,
jenom v tom srdci divně to hude.
Slyšíš vln šumot: Kdo porozumí?
A jak to srdce prudčeji bije:
Rozumím, rozumím, — jak se to žije
tam v oceánu, tam v oceánu?*

*Hučely vody v mlhavo noci:
Smutno je v podmoří, mrazně a temně.
„Smutněji, mrazněji, temněji ve mně!“
Svou tedy rozsvětli noc v naší noci...*

*Polšéré noci, mlhavé noci
na oceánu, na oceánu,
z večera k ránu
hleděl bych do vás, mlhavé noci,
až byste mne vylákaly do oceánu.
(Sládek 1875/2004: 9)*

Příroda — odrážející básníkovo nitro — básníka vábí: vyslyšení jejího hlasu by znamenalo smrt. V básni *V lese* mluví bloudí lesem, táhne ho to dál a dál, hlouběji, až tam, kde hvězda nesvítí, neboť „zhasla větví v stínu“: zde v tmavé houštině pak básník „hořce pláče“. Motiv bloudění v lese nemůže nepřipomenout slavné Dantovy verše:

*V čase, kdy život je vpolou své pouti,
jsem zabloudil, kolem byl hustý les,
já z pravé cesty zabředl v houšť proutí.*

(Dante 2009: 7)

Přistoupíme-li na toto srovnání, pak lze Sládkovu báseň vyložit alegoricky. Básníka to ale netáhne jen do hlubin, ale i do výšin:

*Vysoko hvězdy na obloze planou
a v mysli mé to víc a více hárá,
k nim láká to mou duši potrhanou.*

(Sládek 1875/2004: 70)

Samozřejmě se nelze ubránit srovnání s Máchovou básní *Temná noci! Jasná noci!* (obsahující mimochodem rovněž motiv vábení, touženého, ale neuskutečnitelného): *Vy hvězdy jasné, vy hvězdy ve výši, / k vám já toužím tam světla ve říši* (Mácha 1997: 187).

Vábení není u Sládka vnímáno negativně, má být nutnou součástí lidského života, předpokladem duchovního pohybu. V básni *U potoka* mluví od své milé takové vábení přímo vyžaduje:

*Věčně jej vábí duše krásy květem
a noř se s ním v hluboké tůně citů,
kde tělo hyne, — ale ve záchvitu
se duše volným vzhůru nese letem
jak lesklá z vod se pnoucí bublina,
když na dně hloubi život zhasíná.*

(Sládek 1875/2004: 79)

Dobrovolná (!) smrt, k níž je subjekt přitahován, má přinést zapomenutí (klid — srov. Červenka 1990: 289—290), a tím také vysvobození. Vedle vábení, které končí myšlenkou na sebevraždu, nalézáme ve sbírce také vábení, které končí osvobozením a přináší vidinu nového života (v Americe). Této vidině se ale mluví chce vzepřít, opíraje se o tradiční hodnoty (vlast, národ):

*Táhnou mraky ku západu,
kývají mi nad horami
a já hlavu v dlaně kladu. —
„Pojď zas, hochu, pojď zas s námi,
tam bys mohl zapomenout.“*

*Táhly mraky a já s nimi
přes hory a moře dálné,
letem cestu značily mi
mraky kalné — zraky kalné,
neuměl jsem zapomenout.*

*Krásno tam za oceánem,
srdce volná, šíje tuhy,
každý svým, jen Bůh všech pánem,
krásné jsou ty volné luhy,
umí-li kdo zapomenout.*

*Stál jsem moře na pokraji,
díval jsem se přes vod pláni.
„A kdy byl bych zde jak v ráji —“,
přece jsem tam neměl stání,
neuměl jsem zapomenout.*

*Táhněte si ku západu,
mraky, lidé, tažní ptáci,
všech těch vašich u pokladů*

naši bídu, naši práci

neuměl bych zapomenout.

(Sládek 1875/2004: 57)

Motivem vábení, který jsme zde představili, se sbírka nevyčerpává. Za rozbor by stál např. všudypřítomný motiv slzícího oka nebo motiv jisker na moři (srov. stejnojmennou báseň i druhou básníkovu sbírku). Motivům moře, bouře a lodi, které patřily k „erbovním motivům a k poznávacím znamením ruchovské a lumírovské poezie“, se v doslovu k sládkovskému výboru věnovala Jaroslava Janáčková (Janáčková 1989).

Čas a prostor

Není asi překvapivé, že romantickým náladám básní konvenuje jejich „noční“ ukotvení. Příznačný je rovněž stesk nad nenávratně uplyvajícím časem, ztraceným mládím (báseň U obrazu dítěte, která je i povzdechem nad tíží dospělosti), ztraceným životem (v básni Život jde o stesk nad promarněným životem, v básních věnovaných manželčině smrti stesk nad zmařeným životem), ztraceným národem (báseň Tobě), ztracenou rasou (báseň Na hrobech indiánských).

Plynutí času je bolestně zachyceno v cyklu básní nazvaném V upomínku (I–IX), v němž se básník vyrovnává se ztrátou manželky (bývá-li šťastná láska připodobňována k máji v lednu, pak nutně musí být nešťastná láska lednem v máji — viz básně I a III). Nemilosrdnému plynutí času je možné čelit jen uchováváním vzpomínek:

*Žij mi dál v té upomínce,
žij mi dál;
dí, že mrtva jsi, mé dítě,
není pravda, osud mi tě
ještě nevyrvál.*

*Žijem spolu jako dříve,
ve snech — ještě víc,
v každém hnutí, pomyslení
i v tom jiných zapomnění
ty mi hledíš vstříc.*

*A když mi ty upomínky
v oko vykypí,
že ti závidím, se zdá mi,
jak se ti tam pod lipami
hezky, klidně spí.*

*Konečně je všeho boje na časy;
potom teprv, v lip těch stínu
na čerstvou až kleknou hlínu,
ať dí: „Mrtva jsi.“*

(Sládek 1875/2004: 94)

Paradoxně: na jedné straně chce básník čas zastavit, na druhé urychlit, neboť touží po shledání se svou milou, které bude možné až po jeho smrti (srov. báseň II).

Vedle této zásadní zkušenosti, která dělí čas na Před a Po (rozuměj manželčině smrti), je pro básníka zásadní také zkušenost (dnes stěží představitelná) obrovské prostorové distance, která na něj za jeho amerického pobytu tíživě nalehla. Od jeho milovaných jej dělí oceán, a tuto nesmírnou vzdálenost jen umocňují pocity domnělé blízkosti: v básni Jiskry na moři mu milá posílá pozdravy po hvězdách (jak nevzpomenout Máchova Viléma posílajícího pozdravy zemi a Jarmile po bílých obláčkách!); v básni Má matička je pouto mezi matkou a synem tak silné, že přes moře slyší její tichý pláč (v básni Bratřím v dáli zas moře nepředělí, nepřehlučí utrpení bratrů-vlastenců).

Básnický subjekt

Romantické je i pojetí básnického subjektu. Ten v textech vystupuje jako bludný zpěvák a písničkář, stylizace do prokletého básníka a životem protřelého štvance je příznačná pro texty věnované vztahu k milé, jejíž popis je omezen na ustálený typ čistého, světem nepoznamenaného „dítěte“ — charakterizuje ji pouze romantický kontrast bílé čelo — černý vlas (že se jedná o ustálený popis dokazuje i to, že Emilie ve skutečnosti nebyla čerňovláska). Milá je opakovaně vyzývána, aby se za něj — bezvěrce — modlila, srov. např. úryvky vybrané z básně Mé drahé E.....:

*Mně též se oči zamží,
když na tě vzpomenu si,
však v srdci cos mi bouří
a dál to jíti musí.*

*Jsi dívkou písničkáře,
ten není jako jiní,
a myšlenky tak divné
mu často čelo stíní.*

*A myšlenky tak divné
mu často letí hlavou
a jako meteorem
jej nesou v dáli mhavou.*

[...]

(Sládek 1875/2004: 86—87)

Z této stylizace se vymykají dvě básně (nacházející se vedle sebe): Mé obecnstvo a Nenaříkej. První obsahuje prvky (post)romantické ironie, známé z poezie Heinricha Heina nebo našeho Jana Nerudy (který se Heinem nejen v tomto ohledu inspiroval):

*Mé obecenstvo, to je podiva
a v zákulisí prsou naslouchá mi,
to nejvíc už, kdy noc se pozdívá
a jiní myslí, že jsou doma sami.*

*Mé obecenstvo, to mi rozumí,
a nejraděj o vlastním slýchá hoří,
a když to plným valem zašumí,
div aplausem mi prsa nepoboří.*

*Mé obecenstvo, to si vybírá,
a kritizuje také výtečně;
a když mu člověk dlouho skomírá,
dí skepticky: Tak umři konečně!
(Sládek 1875/2004: 76)*

Druhá báseň nedospívá až k ironii, ale prostřednictvím reflexe dochází k touze odhodit masku vypjatého individualismu:

*A kdo svou tvář nezakrývá,
tomu jiných není skryta,
cizím k tomu svět jen bývá,
kdo mu sám nic neposkytá.
(Sládek 1875/2004: 77)*

Jazyk, styl, básnické prostředky, verš

Dobové recenze *Básní*, jejichž přehled podává Jankovič (2004: 359–361), poukazovaly na Sládkovy „nestvůrnosti“ (Krásnohorská) v oblasti jazyka (např. inverze typu *a myslí dálné na moře*) nebo překvapující „obraty a skoky“ (Vrchlický) v oblasti veršové a strofické výstavby (např. změna rýmového schématu nebo počtu veršů ve strofě — srov. báseň *Jiskry na moři*). Uvedené postřehy je nutno vnímat v kontextu daného místa a klást si v dobré víře otázku, jakou mají funkci.

Na příkladu básně *Jiskry na moři* se pokusíme ukázat, jak by takový rozbor jedné konkrétní básně mohl vypadat. Báseň popisuje odloučení milého a milé. Milá zůstala v daleké vlasti, milý, který se trápí tím, zda na něj nebylo zapomenuto, se plaví po moři. Motiv odloučení milenců patří k tradičním motivům lidové poezie (hodnotově tradiční je i nápadný kontrast aktivního milého a pasivní milé: muži je souzeno brázdit oceán, ženě sedět doma v komoře a plakat). Milý se na cestu ale obvykle nevydával na lodi, nýbrž na koni. Pokusíme se rozbořením lexikální vrstvy ukázat, že je tento archetyp přítomný i ve Sládkově básni. Milý na lodi nepluje: její pohyb je vyjádřen slovy *jet, jít, letět*, případně se její *boky zaoří* do mořské hladiny, která je metaforicky opsána spojením *černosklená pláň*. Máme tu tedy dopravní prostředek, který jde/jede/letí po černé pláni, který má boky (boky lodě jsou vzhledem k bokům zvířete až odvozeným pojmenováním) a který tuto pláň oře (výraz *zaOŘí* koně samozřejmě obsahuje). Všimněme si dále, že *vlna lodi šepce v sluch*: uvážíme-li, že *sluch* je také výrazem označujícím ucho (obvykleji asi v plurálu: sluchy = uši), pak před námi vyvstává („pohádkový“) obraz šeptání koni do ucha (lodi/koni je v básni přisuzována schopnost nejen porozumět tomu, co vlna šeptá, ale i odpovědět, je-li to možné). Ve druhém odstavci básně je užito velmi nápadného básnického prostředku, tzv. slovanské antiteze (slovanské proto, že se často objevuje ve slovanské lidové poezii, tj. zejména ruských bylinách, ukrajinských dumách apod.): *po boku / to syká jenom v hluboku. / To nesyká, to vyptává / se na mne*

vlna zvědavá. V asi nejznámějších českých ohlasech ruské lidové poezie, v Čelakovského *Ohlasech písní ruských*, tuto antitezi nalzáme právě v souvislosti s obrazem letícího koně: *Vzav se tu odněkud kůň vyjíždí, / On nevyjíždí, on větrem letí, případně Neletí sokol po širém poli, — / Letí na koni bujném mládenec* (Čelakovský 1829: 10 a 40). Přistoupíme-li na uvedené analogie, pak můžeme konstatovat, že v Sládkově básni dochází k aktualizaci tradičního lidového motivu.

Obraz lodi plující po temném moři lze pochopit jako poukaz na neutěšený lidský život. Jiskry na moři (odrazy hvězd) mohou být chvilkové záblesky naděje, neboť vytvářejí pouto mezi vzdálenými milenci (celková atmosféra je neradostná: hvězdy/jiskry jsou spojeny se slzami milé a *loď má dál jde v temno*). Analogie hvězda ~ jiskra ~ slza navádí k odvážnému dopovězení: moře je přirovnáno k *černosklené pláni*, na níž hoří/třpytí se tisíce hvězd/jisker. S černou barvou se v básni znovu setkáme v souvislosti s okem milé, v němž se třpytí záplava hvězd/slz; *záplava* sice významově odpovídá výrazu *tisíce*, ale čtení dle smyslu spíše ukazuje na užití ve významu „rudá záře“ — srov. PSJČ). Je-li pomocí těchto analogií na místě, v němž se mluví o černém oku milé, vyvolán výraz *černosklený* (patrně Sládkův neologismus, podobně jako výrazy *zařit*, *svířit*), pak se nám představa slzícího černého oka zoufalé milé obohacuje o konotace s uzuálními spojeními „sklený zrak / sklené oko“, které označují pohled strnulý (PSJČ). Již mnohokrát jsme se zmínili o tom, že *Básně* vyrůstají z romantické tradice. Připomeňme si v souvislosti s Jiskrami na moři Máchův *Máj*: je v něm motiv čekající dívky, která pláče, v jejíchž *slzích se zhlíží hvězdný svit*, slzy jsou podobny jiskrám, které padají jako hvězdy, dívčino oko je *napnuté* a sleduje loďku, která je na scénu uvedena pomocí slovanské antiteze (vše koncentrováno do jednoho místa: jedná se o verše 62—90 prvního zpěvu).

Převládající lyričnosti sbírky odpovídá rovněž poměr strofických a nestrofických básní (cca 85 % básní je strofických), převládající subjektivnosti zase poměr krátkých (do 9 slabik

včetně) a dlouhých (od 10 slabik výše) veršů (krátké verše jsou v cca 65 % básní sbírky). Zejména ve druhém aspektu se Sládek odlišuje od svých generačních druhů, kteří preferovali delší verše, zejména pětistopý jamb (u Vrchlického rýmovaný, u Zeyera nerýmovaný, tj. blankvers). Pokud bychom sledovali průměrné zastoupení krátkých a dlouhých veršů, jmenovitě čtyřstopého a pětistopého jambu, pak nejvyšší podíl čtyřstopého jambu ze všech Sládkových sbírek mají právě rané *Básně* (což je v souladu s jejich intimně subjektivním charakterem), zatímco sbírky ze střední doby Sládkova tvůrčího období (*Světlou stopou*, *Ze života*, *Sluncem a stínem*) mají nejvyšší podíl básní v pětistopých jambech, což je přibližuje generačním preferencím (srov. Červenka—Sgallová 1988/2015).

Jak mohutný dopad může na podobu básně mít volba veršového rozměru, ukáže srovnání námětově podobných básní: Na hrobech indiánských (pětistopý jamb mužský i ženský) a Mississippi (čtyřstopý trochej mužský). Dlouhý jambický verš první z nich přináší rétorický patos, dává prostor delším a složitějším větám/souvětím a souzní s jejich mluvčím — evropským intelektuálem (úryvek jsme citovali výše). Krátký trochejský verš s nápadnými jednoslabičnými a důraznými zakončeními druhé z nich přináší pádnost a napodobuje indiánské zařikávací písně:

Mississippi, Otče vod
— *dětem víc než otčím sám* —,
cizímu svůj prodals rod,
za úsměv a lež a klam.

Jako v podzim vichřice
rudé listí serve z dřev,
houkly jejich ručnice,
zem zbarvila naše krev.

Jako ledy v jarní čas
zvedá vlna bouřlivá,

*tak nás odplavila vráz
jejich „voda ohnivá“.*

(Sládek 1875/2004: 44)

Zde náš výklad končí. Naší snahou bylo Sládkovu knižní prvotinu přečíst s přihlédnutím k jejím „romantický[m] kořenů[m]“ (Jirát 1948: 267), které ji spolu s básnickým uchopením chaosu vlastního dospívání a dozrávání činí — doufáme — i dnes čtenářsky atraktivní.

Shrnutí

1. Svou poetikou se Josef Václav Sládek vzdaluje od svých generačních soupeřů a přibližuje se k májovcům. V knižní prvotině *Básně* je patrný vliv romantismu.
2. *Básně* jsou sbírkou převážně subjektivní lyriky. Elegické ladění některých básní připomene Jana Kollára, na jehož Předzpěv ke *Slávy dceři* Sládek navazuje i v tematicko-motivické rovině.
3. *Básně* můžeme rozdělit do čtyř pomyslných oddílů: básně inspirované cestou do Ameriky, vlastenecká lyrika, intimní reflexivní lyrika a milostná lyrika.
4. Romantický neklid se projevuje opakovaným užitím motivu vábení, tíhnutím k dobrovolné smrti.
5. Elegickému ladění sbírky odpovídá stesk nad pomíjejícím časem.
6. Nelibě pocíťovanou prostorovou vzdálenost (mezi Amerikou a Čechami) pomáhají překonat silná citová pouta (k matce, k milé, k vlasti).
7. Básnický subjekt se stylizuje do bludného zpěváka a písničkáře, v milostné lyrice také do prokletého básníka a protřelého štvance.
8. Subjektivní lyričnosti *Básní* odpovídá převaha kratších veršů, rýmovanost a strofičnost.
9. Lexikální rozbor básně *Jiskry na moři* ukázal souvislosti s tradičními motivy lidové poezie, ale i Máchovým *Májem*.

Literatura

Čelakovský, František Ladislav

1829 *Ohlas písní ruských* (Praha: Jan Hostivít Pospíšil) [cit. dle Svadbová, Blanka et al. (ed.): *Česká elektronická knihovna – Poezie 19. a počátku 20. století* (Praha: ÚČL AV ČR); www.ceska-poezie.cz, <http://www.ceska-poezie.cz/cek/sbirka/?id=1154>, přístup 12. 12. 2016]

Červenka, Miroslav

1990 „Sluncem a stínem. Josef Václav Sládek“; in Miroslav Červenka – Vladimír Macura – Jaroslav Med – Zdeněk Pešat: *Slovník básnických knih. Díla české poezie od obrození do roku 1945* (Praha: ČS), s. 287–291

Červenka, Miroslav – Sgallová, Květa

1988/2015 „Sémantika metra v poezii lumírovců“; in Květa Sgallová: *O českém verši* (Praha: Karolinum), s. 264–327

Dante Alighieri

2009 *Božská komedie*; přel. Vladimír Mikeš (Praha: Academia)

Haman, Aleš

2007 *Trvání v proměně. Česká literatura 19. století* (Praha: ARSCI)

Janáčková, Jaroslava

1989 „Uzdy démonům“; in Josef Václav Sládek: *Tiché hovory*, edd. Jaroslava Janáčková – Jarmila Višková (Praha: ČS), s. 213–225

Jankovič, Milan

2004 „Komentář“; in Josef Václav Sládek: *Básně I. Básně, Jiskry na moři, Světlou stopou, Na prahu ráje*; edd. Milan Jankovič – Milada Chlíbcová (Praha: NLN), s. 337–388

Jirát, Vojtěch

1948 „Sládek“; in Vojtěch Jirát: *Uprostřed století. Podobizny lidí devatenáctého věku* (Praha: Václav Petr), s. 247–295

Kollár, Jan

1824/1971 *Slávy dcera*; edd. Rudolf Havel – Jarmila Višková (Praha: Odeon)

Lehár, Jan et al.

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: NLN)

Mácha, Karel Hynek

1997 *Básně*; edd. Miroslav Červenka – Marta Soukopová (Praha: ČS)

Neruda, Jan

1875/1961 „Nové básně“; in Jan Neruda: *Literatura II*, ed. Jan Thon (Praha: SNKLU), s. 156–173

Sládek, Josef Václav

1914 „Dopisy Jaromíru Čelakovskému“; in Josef Václav Sládek: *Americké obrázky a jiná prósa II*, ed. Ferdinand Strejček (Praha: J. Otto)

1875/2004 *Básně I. Básně, Jiskry na moři, Světlou stopou, Na prahu ráje*; edd. Milan Jankovič – Milada Chlíbcová (Praha: NLN)

Internetové zdroje ÚČL AV ČR:

<http://ucl.cas.cz/cs/internetove-zdroje>

O autorovi

PhDr. Robert Kolár, Ph.D., pracuje v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR. Má za sebou mnohaletou zkušenost středoškolského učitele češtiny. Je autorem (nebo spoluautorem) publikací *Teorie literatury: učebnice pro střední školy* (Fraus 2014), *Úvod do teorie verše* (Akropolis 2013), *Interpretace textů (nejen) ke státní maturitě* (Akropolis 2010). Je členem redakční rady časopisu pro učitele *Český jazyk a literatura*, podílí se na pořádání *Školy českého jazyka a literatury pro pedagogy*.

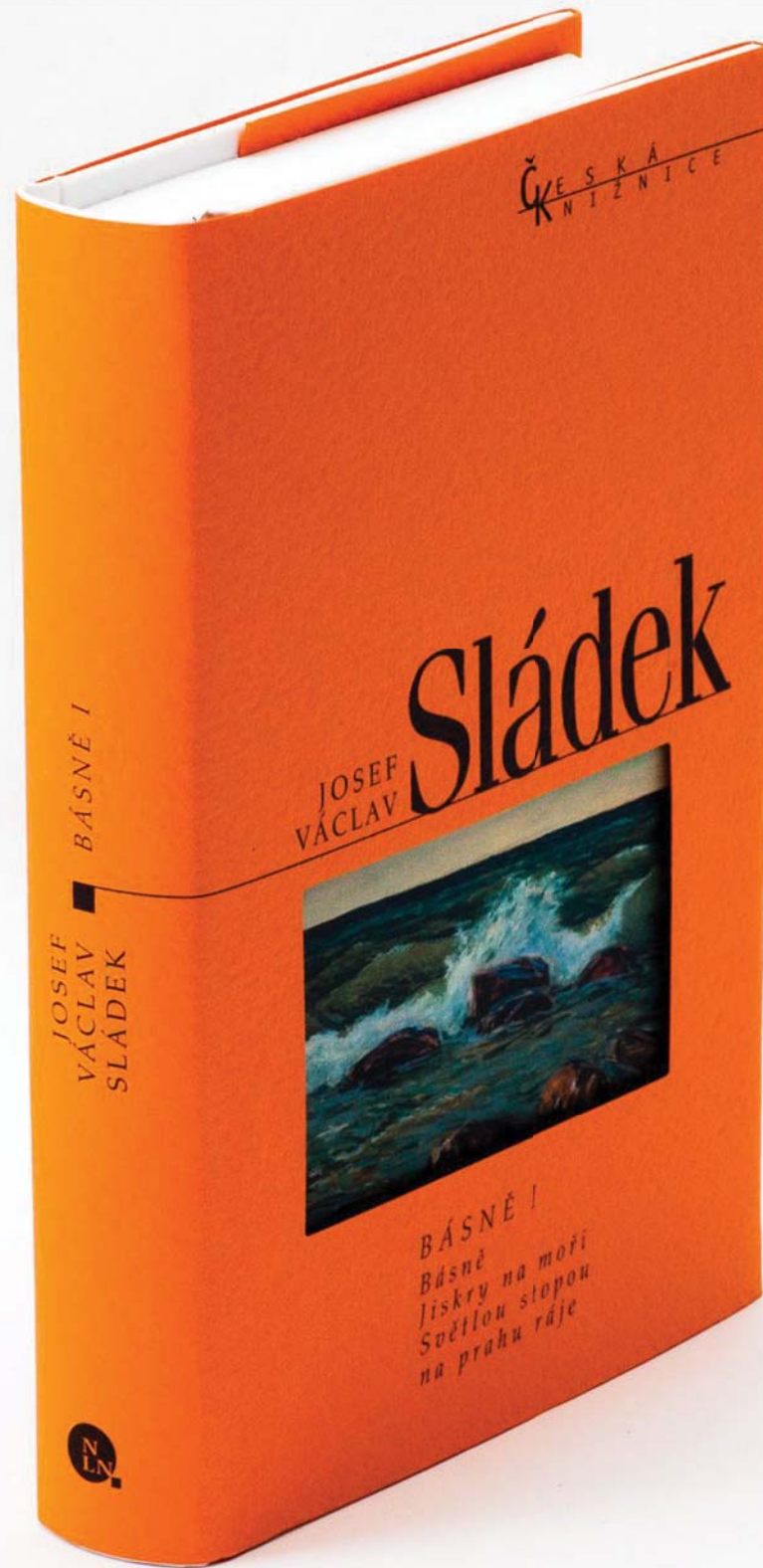
O České knižnici

Česká knižnice je dlouhodobě koncipovaná ediční řada, která si klade za cíl představit v reprezentativní a textově spolehlivé podobě vrcholná literární díla vzniklá v českých zemích od počátků k dnešku. Za dvacet let existence *České knižnice* vyšlo v této řadě více jak devadesát titulů, což ji řadí k nejvýznamnějším edičním projektům české literární historie.

Každý svazek, odborně posouzený vědeckou radou, je pečlivě edičně připraven, podílejí se na něm lektor a vědecký redaktor, kteří spolupracují s editorem na výsledném textu. Nedílnou součástí každého svazku je komentář, který seznamuje čtenáře z řad odborné i laické veřejnosti nejen se souvislostmi vzniku díla, jeho zapojením do celku autorovy tvorby a žánru, ale též s dobovým i pozdějším ohlasem.

Od roku 2016 edici *Česká knižnice* společně vydávají Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR a nakladatelství Host.

Na vydání jednotlivých svazků přispívá Ministerstvo kultury České republiky. Redakce pracuje s podporou z programu Strategie AV21, řízeného a financovaného Akademií věd ČR.

Josef Václav Sládek
Básně I

Edice: **Milada Chlívková**
Komentář: **Milan Jankovič**

Počet stran: **444**

Vydání: **v České knižnici první**

ISBN **978-80-7106-636-2**

Rok vydání: **2004**

Třídílný soubor poezie Josefa Václava Sládka (1845–1912) v edici *Česká knižnice* přináší první kriticky ověřené a komentované vydání jeho básnické tvorby v chronologickém uspořádání. První svazek obsahuje sbírky z raného autorova období. *Básně* byly inspirovány cestou do Spojených států amerických a dobrodružným putováním po nich, rovněž jsou zde zařazeny i půvabné verše vlastenecké a intimní. Elegické *Řískry na moři* zrale formulují dřívější tvůrčí impulzy, ovšem již následující sbírky *Světlou stopou* a *Na prahu ráje* jásají v přívalech nově nalezeného osobního štěstí. Pod zdánlivou prostotou Sládkových veršů se skrývá neklidná bohatost a dynamika života.